

ÇİVİ YAZILI KANUN METİNLERİNDE “BORÇ KÖLELİĞİ” OLGUSU

THE PHENOMENON OF THE “DEBT SLAVERY” IN THE CUNEİ FORMED LOWTEXT

Arş. Gör. Mehtap DİNÇER

Erciyes Üniversitesi

mehtap-dinc@hotmail.com

Özet

Eskiçağ toplumlarının birçoğunda halkın büyük bir bölümü toprağa bağlı yaşayan çiftçiler ve küçük el sanatları ile uğraşan zanaatkârlardan oluşmaktaydı. Tarım toplumu diyebileceğimiz bu toplumlarda tüm yaşam toprağa ve iklime bağlı olduğu için kötü ürün yıllarında, kuraklık olduğunda, salgın hastalıklar yaşandığında ya da gelir dağılımında adaletsizlikler arttığında birçok aile muhtaç duruma düşerek topraklarını ya da gelir kaynaklarını kaybediyorlardı. Hayatlarını idame ettirebilmek için yeterli gelir kaynağından yoksun kalan bu kimselerin ödeyemeyecekleri borçlar aldıkları, vadesi geldiğinde bu borçları ödeyemedikleri için bireysel özgürlüklerinden vazgeçtikleri hatta bazı durumlarda aile bireylerinin de özgürlüklerini feda etmek durumunda kaldıkları çivi yazılı kanun metinlerinde kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Borç, kanun, köle, ferman

Abstract

In most of the Old Age Societies, a large part of the population consisted of farmers living land based and artisans dealing with small handicrafts. In the societies, we can call agrarian society, since the all life is linked to land and climate, many families were losing their land and income sources when they were in need during the bad harvest years, drought time, epidemic years or inequity in income

distribution. Cuneiformed low texts were registered that those, who are deprived of sufficient income to save their lives, borrowed money that they couldn't pay, and they couldn't pay debts when it become due and even some cases family members had to sacrifice their freedoms.

Keywords: Debt, low, slave, decree

Çalışmanın amacı, yazılı hukukun ilk örneklerini vermiş olan Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının hukuk sistemleri içerisinde geniş bir yere sahip olan, “kölelik sisteminin” uygulamalarından biri olan “borç köleliği” olgusu hakkındaki verileri bir araya getirip, bu konuda sağlıklı bir değerlendirme yapmaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışma, esas olarak Sumer, Akad, Babil, Asur ve Anadolu toplumlarının hukuk düzenlemeleri içerisinde borç ve kölelik ilişkisinin inceleme ve değerlendirmelerini içermektedir.

Çalışmamızda öncelikle, Mezopotamya toplumunun sosyo-ekonomik yapısı ve bu çerçevede kanun maddelerinin ortaya çıkışı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra, Sumerce ve Akadça yazılmış ilk kanun kodekslerinde yer alan “borç köleliği” olgusuyla ilgili bilgiler içeren maddeler incelenmiştir. Son kısımda ise Anadolu’da Hitit Devleti öncesi topluluklarda borcundan dolayı köle durumuna düşenlerle ilgili uygulamalara bakıldıktan sonra, Hitit Devleti’nin bu konuya yaklaşımının kanunlarına olan yansımaları incelenecektir.

İnsanlar, birlikte yaşamaya başladıkları ilk çağlardan itibaren toplumda huzur, emniyet ve birliğin sağlanması için birbirlerine ve içinde yaşadıkları topluluğa karşı görev ve haklarını düzenleyecek belirli kurallara ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç, zaman içerisinde hukukun ilk ve asıl kaynağı olan toplumların gelenek-göreneklerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlar yazılı metne dökülmeyen ve toplumda herkesin bildiği ve riayet ettiği kurallar halini almıştır. Bu kurallara “teamül hukuku” (Henckaerts ve Doswald, 2005: 17) da denir ve bir dönemden sonra çivi yazısının da keşfedilmesiyle yerini yazılı hukuk kurallarına terk etmeye başlamıştır. Böylece kanun olarak adlandırılan ve hukukun ikinci ve en önemli kaynağı olan yazılı hukuk metinleri oluşmuştur. Söz konusu metinlerin ortaya çıkış sebepleri, toplumlar üzerindeki etkileri ve bu etkilerin sonuçlarının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bahse konu kanun maddelerinin

ilk olarak ortaya çıktığı coğrafyalarda yaşamış olan toplumların sosyal ve ekonomik hayatlarına bakmakta fayda vardır.

Bilindiği gibi, yazılı kanun maddelerinin ilk ortaya çıktığı yer Mezopotamya'dır.¹ Mezopotamya toplumlarının dünyanın geri kalanından önce yazıyı keşfedip bu yazıyla da toplumları düzen içerisinde tutmaya yarayan kanunlar ortaya koyması, Neolitik öncesi dönemden başlayarak bu coğrafyada oluşan kültürel birikimin dışavurumudur.

Mezopotamya'da gerçekleşen Neolitik Devrim MÖ 7. binlere tarihlendirilir. Bu dönemde küçük yerleşim yerleri kuran, arpa ve buğdayı kültürleştirip, keçi-koyun, sığır, öküz gibi hayvanları evcilleştiren, ilk eşitlikçi ve sınıfsız toplum yapısını kuran insanlar, bununla birlikte herhangi bir siyasî otorite ya da ruhban sınıfı da tanımamıştır. Dayanışma içinde yaşamlarını sürdüren bu topluluklar, zaman içerisinde sulu tarımın başlamasıyla, daha fazla ve kolay besin elde etme ve yerleşik hayatın sağladığı konfor sayesinde nüfuslarını ciddi oranda arttırmışlardır. MÖ 4. ve 3'üncü binlere geldiğimizde ise üretim fazlası ürünlerin biriktirildiği ve dağıtımının yapılacağı kamusal yapılar inşa ettikleri görülmüştür. Buralarda dayanışma içerisinde küçük ölçekli takas ticaretiyle devam eden yaşam tarzından ziyade büyük ticaret ağlarının kurulduğu, askerlik, zanaatkârlık, tüccarlık, ruhbanlık, çiftçilik ve yöneticilik gibi uzmanlaşma ve sınıflaşmaların olduğu bir toplum yapısı oluşmuştur. Aslında bir bakıma insanlar ilkel yaşam tarzından daha medenî ve otoriter yaşam tarzına geçmişlerdir. Söz konusu dönemden beş yüz ile bin yıl önce eşitlikçi ve sınıfsız toplumlar halinde dayanışma içinde yaşayan insanlar artık 5-10 bin nüfuslu kentlerde yönetici ve ruhban sınıfı için çalışır hale gelmişlerdir. Bu noktadan sonraki Eskiçağ Mezopotamya toplumlarının sosyal ve siyasî bünyeleri incelendiğinde hürler, yarı hürler ve köleler olmak üzere üç farklı sınıf olduğu görülmüştür.

Çivi yazılı tabletlerde yer alan kanun kodekslerinde çoğunlukla toplumun en alt sınıfı olarak bahsi geçen köleliğin en kısa tanımı; Bir insanın hürriyetinden yoksun kılınarak başka bir insanın malı

¹ Mezopotamya; Fırat ve Dicle Irmaklarının dağlık Doğu Anadolu yöresinden ayrıldıkları nokta ile bunların eski Babil ya da bugünkü Bağdat kenti yakınlarında birbirlerine 30 km kadar yaklaştıkları bölge arasında kalan bölgedir. Geniş bilgi için bkz: Bülent İplikçioğlu, Eskiçağ Tarihinin Anahatları, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990, s. 45.

sayılması durumu şeklinde yapılabilir. Toplumsal bir olgu olan kölelik kurumu eski hukuk sistemleri tarafından düzenlenerek yasallaştırılmıştır. Bu yasalara göre, kişinin hak ve fiil ehliyetinden, yaşama güvencesinden yoksun bırakılarak, alınıp satılabilen, miras bırakılabilen bir meta haline getirildiği görülmüştür (Bozkurt, 2016: 67).

Kölelik olgusunun beslendiği en önemli kaynak, birbirleri ile sürekli mücadele halinde olan eskiçağ topluluklarının savaş tutsaklarını öldürmek yerine, köleleştirmeyi küçük ve kapalı ekonomileri açısından daha yararlı bulmaları olmuştur. Böylece kölelik kurumu belirli toplumsal ve iktisadî ilişkiler sonucunda ortaya çıkmış, ekonominin temeli olarak kabul edilmiş ve işgücü ihtiyacını karşılamıştır (Bozkurt, 2016: 67). Bunun yanında anne-babalarına isyan ettikleri için satılan gençler ve köle anne-babadan doğan çocuklar, işlemiş oldukları suçlara karşılık köle statüsüne geçirilen kişiler, komşu kabile ve kavimlerden kaçırılan insanlar da köle sayılmışlardır (Yıldırım, 2004: 59). Ayrıca tarım toplumlarında tüm yaşam toprağa ve iklime bağlı olduğu için kötü ürün yıllarında, kuraklık olduğunda, salgın hastalıklar yaşandığında ya da gelir dağılımında adaletsizlikler arttığında birçok aile muhtaç duruma düşerek topraklarını ya da gelir kaynaklarını kaybetmişlerdir (Tosun ve Yalvaç 2002). Bu ve benzeri kaynaklarla beslenen kölelik olgusu toplum içerisindeki sürekliliğini idarecilerin, kendi varlık nedenlerini tanı ya da tanrılara dayandırmaları ve köleleri tanı gücüyle korkutmalarının sayesinde sürdürmüştür (Landberger, 1945:143). Bunun yanında öldürülme, toplumdaki dışlanma ve açlık korkusunun da köleleri sindirme araçları olarak kullanıldığı görülmüştür (Tosun ve Yalvaç, 2002). Bu sebeplerle kölelikeskiçağ toplumlarında en sık karşılaştığımız olgulardan biri olmuştur. Dolayısıyla çivi yazılı kanun maddelerinde de kölelik- köleliğin kaynakları, kölelerin hak ve sorumluluklarıyla ilgili oldukça fazla madde ve düzenleme ile karşılaşılmıştır.

Bu düzenlemelerden ilki en eski kanun koyucu adını verebileceğimiz kişi olan MÖ 2350’li yıllarda yaşadığı kabul edilen Lagaş² kralı Urukagina’dır. Bu kral, memleket idaresini daha iyi bir

²Lagaş (El-Hiba); Eski Sumer şehirlerindedir. Güney Mezopotamya’da yer alır, yapılan kazılar neticesinde tak. MÖ. 3’üncü binli yıllara ait birçok eser bulunmuştur.

şekilde sağlamak için bir hukuk metni yazdırmıştır. Bu hukuk metninde bir Sumer şehri olan Lagaş'ta halkın eski iktidar zamanındaki durumu gözler önüne serilmiştir. Buna göre halk; balık tutmak, sığır yetiştirmek veya ticaret yapmak için bile vergiye tabi hale getirilmiş, tapınak; kurban, düğün, boşanma ve defin işlemleri için yüksek meblağlar istemeye başlamıştır. Tapınak yönetimince belirlenen tarifeler rahipler tarafından birkaç kat yükseltilmiş, fakirlerin de tâbi oldukları vergi ve harçlar nedeniyle ipotek altına alınan mülklere karşılık borç verilmeye başlanmıştır. Böylece çok yoksul halk zaten sınırlı olan mülklerini de kaybetmiştir.

Yoksullar aileleri ile birlikte sarayın, rahiplerin, hatta zengin olan zümrenin köleleri haline gelmişlerdir (Lewis, 2006: 12). Bozulan sosyal düzeni yeniden kurmak ve sarsılan adalet otoritesini kurtarmak amacı ile reform hareketi yaptığı anlaşılan Urukagina'nın yazdırdığı metinler 1878'de Fransızların Lagaş'ta yaptıkları kazılarda üçü koni, biri oval şeklinde olan dört kil belge üzerine yazılı olarak bulunmuştur. Söz konusu metinlerde borcundan dolayı köle durumuna düşen bireylerin ya da ailelerin zenginlerin himayelerine geçtikleri kanun maddelerine yansımıştır (Kramer, 1981: 50).

Urukagina'nın eldeki metni doğrudan doğruya kanun olarak yazıya geçirilmemiştir, bu metinler esas olarak bir "reform talimatnamesi" mahiyetindedir (Bilgiç, 1963: 107). Urukagina, kendisinden önceki iktidarın baskıcı rejimi sayesinde çok fazla borçlanmış ve birçoğu bu yüzden ailesi ile birlikte köle durumuna düşmüş olan halkın durumunun düzeltilmesi için talimatnamesine aşağıdaki maddeyi eklemiştir:

XII. I “*Büyük adam onu satın alayım, gönlümün istediği kadar arpa tart, benim evimin değeri kadar arpa (ver) derse satmadığı zaman büyük adam (amir) kralın altındakini küçük adamı zorlamayacaktır dedi. (Urukagina emretti) Ödemedikleri borçtan dolayı hapis olan Lagaşlıları (borçlu oldukları) arpadan, hırsızlıktan, (adam) öldürmeden dolayı hapis olan Lagaşlıları memnun etti (ve) yıkadı (affetti)* (Tosun ve Yalvaç, 2002: 28).

Metnin içerisindeki “*ödemedikleri borçtan dolayı*” ifadesi bu toplumda borcunu ödeyemeyen kimselerin bir şekilde tutsak ya da köle durumuna düşürüldükleri yönünde kanaat oluşturmaktadır.

Geniş bilgi için bkz: Hartmuth Schmökel, “Sumer Dini”, (Çev. Mehmet Turhan Özdemir), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XIX, S. 1, Ankara 1971, s. 198.

Urukagina'nın bu kimselerin durumlarının düzeltilmesi için adımlar attığı ise metindeki “*Lagaşlıları memnun etti (ve) yıkadı (affetti)*” ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Mezopotamya'da Sumerce yazılmış kanunların ikincisi, Leonard Woolley tarafından 1926'da Ur'da ³ gün ışığına çıkarılmıştır. Yapılan incelemeler sonucu bu belgelerin kanun maddeleri içerdiği ve III. Ur Hanedanı'nın ilk kralı olan Ur-Nammu'ya ait olduğu anlaşılmıştır (Bilgiç, 1963: 108). Ur-Nammu Kanunları'nın uzun bir *prolog* kısmı vardır, burada dinî, tarihî ve ahlakî konulara değinilmiştir. Oldukça uzun olan ahlakî kısımda Sumer memleketindeki bürokratik suiistimallerden ve kralın reformları ile bunları nasıl bertaraf ettiğinden bahsedilmiştir (Canby, 2001: 20). Kral Ur-Nammu'nun, Sumer ve Akad memleketleri üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için giriştiği reform hareketleri içerisinde köleler ve yetimlerin kötü muamelelerden korunması noktasında da düzenlemeler yaptığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki kanun maddesinde geçen “*bir şegeli⁴ olan adam I manası olan adama teslim edilmedi*” ifadesi bunun en önemli kanıtıdır.

“Öksüz, zengine teslim edilmedi. Dul kadın, kuvvetli adama, teslim edilmedi. I şegel'i (olan) adam, I mana'sı (olan) adama teslim edilmedi.” (Roth, 1995: 16).

³Ur, (Tell el-Muqayyer) Irak körfezinde, Fırat kıyılarında Sumerler tarafından kurulmuş olan antik şehir, dünyanın en eski şehirlerinden biridir. Geniş bilgi için bkz: Harriet Crawford, Sümer ve Sümerler, (Çev. Nihal Uzun), Arkadaş Yayınları, Ankara 2010, s. 3-4.

⁴Sumerlilerde ilk başta karşılaşılan ağırlık ölçüsü ‘tabii’ bir ölçü birimi diye vasıflandırabileceğimiz ‘yük’ ağırlık birimidir. ‘yük’ bir insanın normal olarak taşıyabileceği bir ağırlıktır. Buna Sumercede “gun”, Akadça’da ise “biltu” denmekteydi. Daha dakik ve daha sarih ağırlık ölçülerine ihtiyaç duyulması, ölçü birimlerinin standartlaştırılması ve bu maksatla özel ölçü aletlerinin kullanılmaya başlaması üzerine, “mana” veya “mina” olarak adlandırılan ağırlık birimi kabul edilerek kullanılmaya başlandı. Mana birimi “gunun” altmışta biri olarak tespit edildi. Aradaki oranın böylece altmış üzerinden belirlenmesi altmış tabanlı sayı sisteminin etkisi ile olmuştur. Yani, sayı ve rakam sistemlerinin altmış tabanlı oluşu bu ölçü birimleri oranının altmışa eşit olmasıyla belirlenmemiş, tersine, bu ölçü birimleri arasındaki oranın altmış oluşu esasen altmış tabanlı bir sayı sisteminin mevcut bulunmasından ileri gelmiştir. Daha sonra, mana da aynı suretle altmışa bölünmüş ve bu yeni birime Sumercede “gin” adı verilmiştir. Bu ağırlık biriminin Akadça adı “şekel” veya “şiklu’dur.” Geniş bilgi için bkz: Erkan Ildız, Eski Çağ’da Bankacılık ve Bankerlik, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul 2013, s. 18.

Borç yüzünden köle konumuna düşenlerin durumlarıyla ilgili maddeler içeren bir diğer kanunnameyi de Francis R. Steele, Philadelphia Üniversitesi Müzesi'ndeki kil tabletlerin yedi tanesi üzerine Sumerce yazılı olarak keşfetmiştir. Söz konusu tabletler üzerinde yapılan çalışmalar sonucu bu kodeksi yazdıran kişinin toplum içerisinde Sami-Amurru göçleri yüzünden bozulan düzenin yeniden tesis edilmesi gerektiği kanaatine varıp bu amaçla reform hareketlerine girişen İsin şehrinin V. Kralı olan Lipit-İstar olduğu ortaya çıkmıştır. (Weidner, 1950: 379) Bahse konu bu kanun maddelerinde Lipit-İstar, üzerine “kölelik konmuş olan” Nippur’un,⁵Ur’un, İsin’in,⁶ (Mingana, 1922: 430) Sumer ve Akad’ın evlatlarının özgürlüklerini ve eşitliklerini sağladığını ifade etmiştir (Dinçol, 2003: 7).

Madde aşağıdaki gibidir;

Kol. II

“O zaman üzerlerine kölelik konmuş olan Nippur’un evlatlarının (kız ve erkeklerinin) İsin’in evlatlarının (kız ve erkeklerinin) Sümer ve Akad’ın evlatlarının özgürlüklerini, eşitliklerinilerini temin ettim. ...olarak” (Tosun ve Yalvaç, 2002: 62).

Maddeler içerisinde “miqtum”⁷ olarak adlandırılan bir sınıftan da bahsedilmektedir ki bu sınıf “barınak – koruma” vs. elde etmek için kendi özgür iradesiyle başka bir adamın hizmetine giren yoksul ama özgür kişi olarak tanımlanmıştır (Altman, 2004: 418).

15’inci maddede, kral tarafından herhangi bir kişiye hediye edilen bir *miqtumun* alınmayacağına işaret edilmektedir. Bu maddenin devamı niteliğinde olan 16’ncı madde de kral tarafından serbest bırakılan *miqtumun* hiç kimse tarafından alıkonulamayacağı ve onun özgür olduğu vurgulamaktadır.

⁵Nippur, (Afak- Niffer) Irak’ın güneydoğu kesiminde Bağdat’ın 100 mil güneyinde antik bir kenttir. Geniş bilgi için bkz: Donald E. McCown – Richard C. Haines, Nippur Temple of Enlil Scribal Quarter, and Soundings, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Vol. LXXVIII, Chicago 1967, s. VII.

⁶ İsin, (İşan el-Bahriyat) Güney Irak’taki Ad-Divaniye yakınlarındaki büyük bir höyüğün üstünde kurulmuş antik bir Mezopotamya kentidir. Geniş bilgi için bkz: Alphonse Mingana, “The Location of Isin”, Journal of the Royal Asiatic Society, Volume 54, Issue 3, July 1922, s.430.

⁷Miqtum hakkında geniş bilgi için bkz: Peter Hougan, Sumerian Cuneiform English Dictionary, 2014, s. 40 “[/sınıf ??cf. mi-iq-tum (miqtum, mi-ğal2-tum) = sosyal sınıf], üst / yüksek (sınıf) cf. mi-iq-tum (miqtum, mi-ğal2-tum) = sosyal sınıf, s.69.

Maddelerin içerikleri şöyledir;

“Eğer miqtum kral hediyesi ise o alınmayacaktır” (Tosun ve Yalvaç, 2002: 65).

“Eğer miqtum kendi isteği ile bir adama giderse o adam onu alıkoymayacaktır, gönlünün istediği yere gidebilir” (Tosun ve Yalvaç, 2002: 65).

Kanunların içeriğinden anlaşıldığına göre; borcundan dolayı köle durumuna düşen kişi bedelini ödeyerek özgürlüğünü elde edebilmektedir. *Miqtum* adı verilen bu kişiler üç yıl süreyle alacaklının yanında borcu karşılığında çalıştıkları takdirde borcunu ödemiş kabul edilmektedirler.

Mezopotamya medeniyetinin oluşmasında payı olan kavimlerden biri de Samilerdir. Samilerin Mezopotamya’ya doğru, farklı dönemlerde üç büyük göçleri olmuştur. Bunlardan birincisi MÖ 2500’lerde vuku bulduğu tahmin edilen Akadların göçüdür. Akadlar, bu büyük göç sonucu, Sumerlerin devlet otoritesine son vermişlerdir. Akad hükümdarları, hukukî anlamda ve kendi zamanının şartlarında, Sumerler gibi, kendi dönemlerinin kanun metinlerini oluşturmuşlardır. Bu bağlamdaki ilk Akadça kodeks olan Eşnunna⁸ (Koroğlu, 2006: 99) Kanunları Bağdat’ın güneyinde Tel Abu Harmal Höyüğü’nde meydana çıkmıştır. Bu şehre atfen Eşnunna Kanunları adını alan belge iki kopya olarak kil tabletler üzerine yazılmıştır ve AlbrechtGötze tarafından 1948 yılında yayımlanmıştır (Weidner, 1950: 381). Ancak hangi Eşnunna kralı tarafından yazdırıldığı bilinmemektedir. Belirli bir sistemi olmayan kanunlar 61 maddeden oluşmaktadır. (Yıldırım, 2004: 62). Eşnunna Kanunları’nda kölelerin varlığı ve sosyal durumu ile ilgili pek çok madde bulunmaktadır. Kanunun 22. ve 23. maddelerinden borç yüzünden insanların geçici olarak köle durumuna düştüğü ve alacaklının evinde hizmetkâr veya rehine olarak tutulduğu öğrenilmektedir;

22 “Eğer bir adam bir adamdan hiç alacağı yoksa ve adamın kadın kölesine haciz korsa, kölenin sahibi "senin benden hiç alacağın yok" diye tanrı yemini yapacak ve kadın kölenin değeri olan gümüşi tartacaktır.” (Roth, 1995: 62)

⁸Eşnunna, (Tell Asmar), Bağdat’ın 81 km kuzey doğusunda, Dicle’nin büyük kollarından biri olan DiyalaNehri’nin doğusunda yer alan önemli kentlerden biridir. Geniş bilgi için bkz: Kemalettin Koroğlu, Eski Mezopotamya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.99.

23 “Eğer bir adamın bir adamdan hiç alacağı yoksa (buna rağmen) adamın kadın kölesine haciz kor ve haczettiğini evinde alıkoyar ve ölümüne sebep olursa kölenin sahibine 2 kadın köle ödeyecektir.” (Roth, 1995: 62)

Yukarıdaki kanun maddelerinde anlaşılacağı üzere, eğer bir adamın başka bir adamdan alacağı varsa, alacaklı borçlunun kölesine el koyma hakkına sahiptir. Ancak bu durumda alacaklının borçlu olan kişiden alacağının olduğunu kanıtlaması gerekmektedir. Kanıt için hangi belgelerin istendiğine dair bir kayıt ya da bir kanıt bulunmamakla birlikte, bahse konu kişiye yemin ettirildiği, maddenin içeriğinden de anlaşılmaktadır. Muhtemelen şahitlerin bulunduğu vakalarda şahitler de dinleniyor olmalıydı. Fakat mevcut kanun maddelerinde bununla ilgili verilere rastlanmamıştır. Görüldüğü gibi 22. ve 23.kanun maddelerinde borç karşılığı olarak borçlu kişinin kölesinin haczedilmesi ve bu durumda oluşacak hak ve sorumluluklar belirtilmektedir. Bu maddelerde köle bulunduracak kadar mal varlığı olan bir kimse söz konusudur. Ancak aynı kanun kodeksine ait 24. maddenin içeriğinde kişinin kendisinin ya da aile bireylerinin köle konumuna düştüklerini kanıtlayan veriler bulunmaktadır.

24“Eğer hiçbir alacağı yoksa fakat müşkenum’un⁹ karısı veya oğlunu haczederse ve onu evinde alıkoyar, ölümüne sebep olursa bu bir can davasıdır, haczi yapan kimse ölecektir.” (Roth, 1995: 65)

Bahse konu 22., 23 ve 24. kanun maddelerinde sadece alacaklının değil, aynı zamanda borçlu olan kişinin de hakları korumaya alınmıştır. Borcundan dolayı alacaklı kişiye verilen köle ile aile bireylerinden birinin rehin verilmesi arasındaki fark bu maddelerde belirgin bir şekilde ortaya koyulmuştur. Dahası burada haksız eylemden doğan sonucun ağır yaptırımlarla cezalandırılacağı da açıkça belirtilmiştir.

Borç köleliği ile ilgili maddeler içeren bir diğer kanun metni olan Hammurabi Kanun kodeksini ihtiva eden Akad diliyle yazılmış çivi

⁹Awilum’lar özgür erkekler sayılıyordu. Özgür erkekler ekonomik olarak bağımsızdı. Onlar geleneksel düzende hem özgür toprak sahipleri hem de yüksek ya da orta düzeyde kraliyet rütbeleri ve dini fonksiyonları da bulunan kendi topraklarını ve kaynaklarını yönetme hakkı tanınmış bir gruptu. Müşkenumlar ise yarı özgür sayılıyorlardı. Ekonomik olarak kendilerini idame ettirecek kaynaklara sahip olmadıkları için onlar kralın koruması ve güdümü altındaki yarı özgür insanlardan oluşan gruptu. Geniş bilgi için bkz: Mario Liverani, The Ancient Near East, History, Society and Economy, Roudledge, New York 2014, s, 483.

yazılı anıt, 1901-1902 yıllarında, Fransız arkeologların Susa’da¹⁰ yaptığı kazılarda bulunmuştur. Kanun metni 303 satırlık önsöz, 282 satır kanun maddesi ve 495 satırlık son sözden oluşmaktadır. Bu kanun metinlerinden tanınan Babil toplumunun üç sınıflı bir hiyerarşik yapı arz ettiği anlaşılmaktadır. Arazi sahipleri, tüccarlar, rahipler, hükümet yetkilileri ve askerler sık sık “Awilu” olarak tanımlanan elit gruba aitken, hiyerarşide bir sonraki grup “Muškenu” olarak adlandırılmıştır. Bu zümrede ise esnaflar, öğretmenler, çiftçiler ve emekçiler yer almıştır. En düşük rütbeli grup ise kölelerden oluşmuş ve “wardu” olarak anılmıştır (Nagarajan, 2011:109). Hammurabi Kanunları’nda da kölelerin varlığı ve sosyal durumu ile ilgili pek çok kanun maddesi bulunmaktadır. Bu maddelerden borç yüzünden insanların geçici olarak köle durumuna düştüğü ve alacaklının evinde hizmetkâr veya rehine olarak tutulduğu öğrenilmektedir.

Kanunda köle sahibinin tasarrufu dışında, kanuni olarak bir kölenin özgür kalmasına ilişkin durum 117’inci maddede düzenlenmiştir. Buna göre, borç yüzünden alacaklının kölesi durumuna düşmüş kadın ve çocukların bu durumu üç yıl ile sınırlandırılmıştır. Üç yıl sonra bu kişilerin kendiliğinden hür olacakları belirtilmiştir.

Madde 117:

“Eğer herhangi bir kişi borcunu ödeyemezse ve para için kendisini, karısını, oğlunu ya da kızını satarsa veya zorla çalıştırılmasına izin verirse onları satın alan adamın ya da mal sahibinin evinde üç yıl süresince çalışsınlar ve dördüncü yıl özgür bırakılırlar” (Johns, 2009: 65).

Bu kanun maddesi, bize Babil toplumunda da borç yüzünden köle durumuna düşenlerin varlığını kanıtlamanın yanı sıra bu durumun istismar edilmesinin önüne geçilmeye çalışıldığını göstermektedir. Yine bu doğrultuda hazırlandığı anlaşılan bir diğer kanun maddesi ise 116’ıncı maddedir. Buna göre, eğer bir kişi kendisini rehin alan kişinin evinde kötü muameleden dolayı ölürse, rehin kişinin efendisi bu durumu kanıtlayacaktır. Eğer ölen kişi borçlu olan kişinin oğluydu

¹⁰ Susa, (Shushan), Aşağı Zagros Dağları’nda, Dicle Nehiri’nin yaklaşık 250 km doğusunda ve Kharkeh ile Dez Nehir’leri arasında yer almaktadır. Antik kent Shushan olarak da bilinir. Şehrin eskiden Elam, Pers ve Parthian İmparatorlukları’na ait olduğu ve Sumerlerin aşk, doğurganlık ve savaş tanrıçası olan Inanna’ya ibadet merkezi olduğu biliniyordu. Geniş bilgi için bkz: Pierre Amiet, An Introduction to the History of Art in Iran, Musée du Louvre, The Royal City of Susa: Ancient Near Eastern Treasures in The Louvre, Ed. Prudence O. Harper, Joan Aruz and Françoise Tallon, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1992, s. 2.

bu durumda alacaklının oğlu da öldürülecektir. Ancak ölen kişi köle ise alacaklı 1/3 *mana* ödediği gibi ödünç olarak verdiği her şeyi de yitirecektir. Yani borçlunun oğlunun öldürülmesi durumunda kısasa kısas ilkesi uygulanmaktayken kölenin ölmesi durumunda 20 *şegel* gümüş ödenerek bedeli karşılanmaktadır (Harper,1904: 39).

Diğer taraftan bir köle de efendisi tarafından borç karşılığı bir başkasına satılabilmıştır. Hammurabi Kanunları'nın 118'inci maddesi bu konuya açıklık getirmektedir.

“Zorla çalıştırılmaları için kadın ya da erkek bir köleyi vermeleri halinde tüccarın bunları kiraya vermesi ya da para ile satması durumunda buna itiraz edilebilir” (Johns, 2009: 65).

“Eğer bir kişinin diğerinden para veya mısır alacağı varsa ve onu buna karşılık hapsedmişse ve mahkûm hapishanede doğal yollardan ölmüşse, olay kapanır” (Roth, 1995: 103).

Görüldüğü gibi, suça karşılık verilen cezalar da suçu işleyen kişinin bulunduğu sosyal konuma göre değişmektedir. Özgür bir adamın bir köleye karşı işlediği suçun karşılığı para ile ödenirken, aynı suçu bir kölenin özgür bir adama karşı işlemesi durumunda ölüm cezası ya da sakatlama şeklinde cezalar verildiği görülmektedir (Johns, 2009: 74).

Orta Asur Kanunları, Hammurabi Kanunları'ndan sonra Mezopotamya'nın en önemli hukuk belgeleridir; bu belgelere göre Asur'da da hürler ve köleler olmak üzere insanlar iki grupta toplanmışlardır (Kınal, 1991: 73). Bu devirde halkın çoğunluğunun fakir olduğu ve sürekli olarak tüccarlara borçlandıkları ve borçlarını ödeyemeyen kimselerin borç yüzünden köleliğe düştükleri görülmüştür (Şahin, 2004: 70). Asur hukukunda borcundan dolayı köleliğe düşenlerin, kölelik statüsü içinde köle ana babadan doğmuş kölelere göre biraz daha iyi durumda oldukları görülmüştür. Zira bu ilk grupta yer alanlar şahitlik edebilmiş ve kendi adlarına mühür kazdırabilmişlerdir (Bozkurt, 2016: 79). O dönemde kişinin şahitlik edebilmesi ve kendi adına mühür bastırması toplum nezdinde bir birey olarak kabul gördüğünün kanıtı olarak nitelendirilebilir.

Borcundan dolayı köleliğe düşmüş bu kişilere her ne kadar bazı haklar tanınmış olsa da alacaklının rehin kişi üzerinde her türlü hakka sahip olduğu da kanunlarda yer almıştır.

İlgili maddenin tercümesi şöyledir:

“İster bir Asur'lu erkek, ister bir Asur'lu kadın (belli) fiyatı kadar bir adamın evinde rehin olarak oturuyorsa veya bütün fiyatı (karşılığı) alınmışsa, onu dövecek, saçını yolacak, kulaklarını parçalayıp, delecektir (bu hakların hepsine sahiptir)” (Akkuş, 2007:62).

Aşağıdaki kanun maddeleri ise aile bireylerinin de bu borçlar karşılığı olarak rehin verildiğinin ve rehin alan kimsenin bu kişiler üzerindeki etkinliğinin en açık delilidir.

“48)-? Bir adam, borç karşılığı evinde oturan borçlusunun kızını (evlendirmek isterse) babasına soracak ve kocaya verecektir. Babası razı değilse vermeyecektir. Babası ölürse, kardeşlerinden birine soracak, -o kardeş de diğer-kardeşlerine söyleyecektir. Eğer bir kardeş "bir aya kadar kardeşimi borcundan çözeceğim, derse ve bir ay içinde çözmezse, paranın sahibi isterse onu serbest bırakır, onu kocaya verir ve isterse onu gümüş karşılığı verir ...” (Roth, 1995:173).

“2)- Eğer bir adam ister bir adamın oğlu, ister bir adamın kızı olsun para karşılığı veya rehin olarak onu evinde oturtuyorsa, onu ikinci bir adama para karşılığında verirse (satarsa) veya evinde oturan herhangi ikinci bir adama verirse ve bu ispat edilirse, parasından eli kalkacak (alacak hakkı kalmayacak), onun karşılığını, kıymetine göre mülk sahibine verecektir. Sopa yiyecek, 20 gün süreyle kralın hizmetini yapacaktır” (Roth, 1995: 155).

Ammi-şaduqa Fermanı, idari bir vesika türü olan ve bugüne kadar tam olarak elimize geçen tek fermanıdır. Hammurabi soyunun son dan bir önceki kralı ve aşağı yukarı Hammurabi’den yüz yıl sonra yaşamış olan Ammi-şaduqa’ya aittir (Liverani, 2014:248). Ammi-şaduqa Fermanı’nda da diğer kanunlarda olduğu gibi bir borçla yükümlü hür bir kişinin alacaklısına olan borcunu kendisi, karısı ya da çocuklarını rehin vererek ödemesi yolu aşağıdaki kanun maddeleri ile güvence altına alınmıştır:

“Eğer bir Numhialı,¹¹ bir Emut-balumlu,¹² bir İda-marazlı,¹³ bir Uruklu, bir İsinli, bir Kissuralı¹⁴ veya bir Malgumlu¹⁵ hür adam, bir borçla yükümlü ise ve (bundan dolayı) kendisini, karısını veya [çocuklarını] gümüş (para) için, hizmete ve hizmetkârlığa vermiş ise, -kral memlekette adaleti tesis ettiği için- serbesttir. Özgürlüğü (tekrar) verilir” (Tosun ve Yalvaç, 2002: 270).

“Eğer Numhialı, Emut-balumlu, İda-marazlı, bir Uruklu, İsinli, Kissuralı veya Malgumlu hür bir adamın evinde doğan bir erkek veya kadın köle, gümüş

¹¹Numhia, Orta Mezopotamya’da bir bölge. Geniş bilgi için bkz: Liverani, The Ancient Near East., s. 252.

¹²Emut-balum, (Yamut-bal) Güney Mezopotamya’da antik bir şehir. Geniş bilgi için bkz: Liverani, The Ancient Near East, s. 252.

¹³İda-Maraz, Yukarı Mezopotamya’da Eşnunna yakınlarında bir yerleşim. Geniş bilgi için bkz: Liverani, The Ancient Near East., s. 252.

¹⁴Kissura, Aşağı Mezopotamya’da bulunun antik bir şehir. Geniş bilgi için bkz: Liverani, The Ancient Near East, s. 252.

¹⁵Malgum, Aşağı Mezopotamya’da bulunun antik bir şehir. Geniş bilgi için bkz: Liverani, The Ancient Near East, s. 240.

için verilmişse (satılmışsa) veya hizmete verilmişseveya hizmetkârlığa bırakılmışsa özgürlüğü verilmeyecektir” (Tosun ve Yalvaç, 2002: 270).

Sınıflar arasındaki fark Babil Kralı Ammi-şaduqa'nın fermanında da açıkça görülmektedir. Borcu karşılığında rehin olan hür bir insan borcun ödenmesi tamamlandıktan sonra tekrar özgürlüğünü elde ederken, hizmete verilmiş bir kölenin özgür olma şansı yoktur.

Mezopotamya'da MÖ 2'inci bin yılın başlarında Sumerlerin kurduğu son devlet olan III. Ur'un yıkılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Asur'da bir refah ve kalkınma dönemi başlamıştır. Zenginleşmiş olan Asurlu tüccarlar, ülke içinde üretilen malların satışı ve ihtiyaç duyulan malların temini için Mezopotamya dışındaki ülkelere yönelmişlerdir. Bu bölgelerden bir tanesi de doğal zenginliği ve dengeli siyasi şartlardan dolayı, Anadolu olmuştur. Elimizdeki Şartamhari¹⁶ metinlerine göre MÖ 25 veya 24'üncü yüzyıla tarihlenen Sargon zamanında, Akadlı tüccar Anadolu'ya ticaret yapmak maksadıyla gelmişlerdir. Orta Anadolu'da, özellikle Kızılırmak havzasındaki verimli topraklarda sayıları ellilere ulaşan ticaret merkezleri olan “Karum” ve “Wabartum”lar kurmuşlardır. Yüzyıllarca süren bu döneme “Koloni Çağı” ismi verilmiştir. Koloni Çağı, Hitit Devleti kurulana kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında Anadolu'da herhangi bir kanun kodeksine rastlanılmamaktadır. Eldeki belgeler genellikle tüccarlar arasındaki anlaşma metinleridir. Bu metinlerin büyük çoğunluğu o dönem ticaret hayatının merkezi olan Kaniş Krallığı'nın bulunduğu Kültepe'de ortaya çıkmıştır. Bu

¹⁶Akad Devletinin kurucusu Sargon'un (2334-2279) Anadolu'nun içlerine kadar ulaşan seferini anlattığı “Şartamhari” “muharebenin kralı” adıyla tanınan metinleridir. “*Bu metinlerin Tell el Amarna nüshası VAS XII Nr. 193'te çivi yazılı kopyası yayımlanmış, O. Schroeder, "Diebeidenneueu Tontafel," MDOG 55 (1914), s.39-45'te tercümesi verilerek işlenmiştir. E. Weidner, Der Zug Sargons von Akkad nach Kleinasien, BoSt VI,1922, s.62-71'de transkripsiyon ve tercümesi ile yayımlanmıştır. Bir tercüme ve inceleme de W.F. Albright, "The Epic of the King of Battle: Sargon of Akkad in Cappadocia," JSOR 7 (1923), s.1-20'de verilmiştir. Asur nüshasının KAV 138'de çivi yazılı kopyası yayımlanmış, Weidner, BoSt VI, s.75'te üzerinde durulmuş, transkripsiyonu verilmiştir. Boğazköy nüshası KBo III 9 (BoTU 1), H. G. Güterbock, "Die Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babylonier und Hethiter bis 1200, Zweiter Teil Hethiter," ZA 44 (1938), s. 45-46'da transkripsiyon ve tercümesiyle yayımlanmıştır. KBo XXII 6, H. G. Güterbock, "Ein neues Bruchstück der Sargon Erzählung 'König der Schlacht'," MDOG 101(1969), s.14-26'da yayımlanmıştır.” Geniş Bilgi için bkz: Turgut Yiğit, “Akadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı”, A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, 40, 3-4, 2000, s. 21.*

dönemde Anadolu şehirlerinde yaşayan halkın, Ön Asya'nın tamamındaki sosyal anlayışa uygun olarak hürler, köleler ve bir de “*saharu*” denilen ayrı hukuka sahip üç muhtelif sosyal sınıftan ibaret olduğu anlaşılmaktadır (Kinal, 1991: 72). Ayrıca toplumda halkın çoğunluğunun fakir olduğu ve sürekli olarak Asurlu tüccarlara borçlandıkları da belgelere yansımıştır. Bu borçları ödeyemeyen kimselerin borç yüzünden köleliğe düştükleri ya da aile bireylerini borç karşılığı rehin verdikleri görülmüştür (Koçak, 2014:175). Ancak, kölelerin bedellerini ödemeleri halinde serbest kalabildikleri de anlaşılmaktadır (Şahin, 2004:70). Bu belgelerden bazıları aşağıda örnek olarak verilmiştir.

AKT I 52 nolu metinde, Aşşur-idi'ninŞu-Kubum'dan 1/2 *mana* alacağına karşılık borçlunun kendisi bizzat rehine olarak gösterilmiştir. İki Asurlu şahidi bulunan mukavelenin Asur'da kayda geçirileceği ve dönüşünde Anadolu'da borcun tahsili durumunda iptal edileceği kaydedilmiştir (Bilgiç, Sever ve Günbattı 1990: 71).

AKT I 44 nolu metin ise alacağa karşılık bir kadın köle ve kızının rehin verildiğini vurgulamaktadır. Aşşur-idi'ninŞu-Belum'dan 1/3 *mana* alacağı olduğu belirtilmektedir. Aşşur-idi alacağına karşılık Şu-Belum'un kölesi olduğu tahmin edilen Bayan Hatti ve kızını rehin tutacağını belirtmiştir. Borç ödenmeden de hiç kimse bu kadınlara yaklaşmayacaktır. Mukavelenin Ennum-ā ve Aşşur- Mālik olmak üzere iki Asurlu şahidi bulunmaktadır (Bilgiç, Sever ve Günbattı; 1990: 63).

AKT I 37 numaralı metin İlşu-rabi adlı bir kişinin Aşşur-taklāku'ya borçlu olduğuna dair senettir. Borçlunun borcu yüzünden rehin tutulduğu kaydı da bulunmaktadır. Mukavelenin iki Asurlu şahidi vardır. Tablette Aşşur-taklāku, İlşu-rabi'ye 1/3 *mana* 5 *şeqel* gümüş tasfiye etmiştir. İlşu-rabi de borcundan dolayı rehin tutulmuştur (Bilgiç, Sever ve Günbattı, 1990: 56).

Hitit öncesi Anadolu toplumlarında da hürlükten köleliğe düşenlerle diğer köleler arasında bir takım farklar olduğu göze çarpmıştır; borcundan dolayı köle olmuş bir şahsın şahitlik edebildiği, kendi adına mühür kazdırabildiği, köle kadınların ise sütanne veya odalık olarak efendilerine hizmet edebildiği görülmüştür (Kinal, 1991: 73).

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın sonlarında Anadolu'nun şehir devletleri olarak örgütlenmiş bulunan siyasi yapısını değiştirerek

bunları kendi çatısı altında birleştiren yeni devlet olarak Hititlerin, Asurlu tüccarların çivi yazılı belgelerinde, ortaya çıkışları MÖ 1750’li yıllara rastlar. Hitit Kanunları’ndan anlaşıldığı kadarıyla toplumsal hiyerarşide en üstte kral soyunu içeren soylular gelmiştir. Bu sınıfın çoğu kral tarafından verilen geniş arazilerin sahipleri olmuştur. En büyük ayrıcalık rahiplere tanınmamıştır. Sade vatandaşların büyük çoğunluğu tarlalarda çalışan köylülerden ve kasabalarda yaşayan zanaatkârlar sınıfından oluşmaktadır. Toplumun en alt kademesini ise köleler oluşturmaktadır (Gurney, 2001: 64). Hitit İmparatorluk Dönemi’nde kölelerin, sahibinin malı durumunda görüldüğü; Eski Krallık döneminde ise, mülk sahibi olmak gibi yasal haklarının bulunduğu yasa kitabından anlaşılmaktadır (Macgween, 2013: 83).

Buraya kadar incelediğimiz diğer kanun maddelerinde gördüğümüz üzere, borç yüzünden kölelik olgusunun Hitit toplumunda da var olduğu anlaşılmaktadır. Yoksul düşen özgür Hititlilerin kendi istekleri veya borçları nedeniyle köle olmayı seçtiği de belgelere yansımıştır.

Kanunun 172’inci maddesi kıtlık yıllarında özgür bir adamı veya köleyi besleyip hayatta kalmasını sağlayan kişilerin ödüllendirilmesi ile ilgilidir.

Maddenin tercümesi ise şöyledir:

“Eğer özgür bir adamı kıtlık yıllarında biri besleyip bakarsa, o zaman yardım gören kimse kendinin yerine geçen birini versin. Ama eğer bir erkek köle ise 10 shekel gümüş versin” (Roth, 1995: 234).

Sonuç

Eskiçağ toplumu sosyal yapısının önemli bir kısmını oluşturan kölelik müessesesinin insanoğlunun yerleşik hayat düzenine geçişiyle birlikte oluşmaya başladığını söylemek zor değildir. Bu kaniya varabilmemizdeki en önemli etken, Sumerlerden itibaren toplum yöneticilerinin ortaya koydukları kanun metinleri olmuştur. Söz konusu bu kanun metinlerinde özgür insanların yanı sıra kölelere de önemli ölçüde yer verilmiştir. Bu metinlere dayanarak köleliğin kaynakları, kölelerin hak ve sorumlulukları, verilen cezalar ve toplumun diğer üyeleri ile olan ilişkilerinin nasıl düzenlendiği hakkında bilgiler elde edilmiştir.

Neolitik Dönem ile birlikte yerleşik hayata geçen toplumlarda ortaya çıkan mülkiyet kavramı, kendisi ile birlikte borç kavramını da geliştirmekte olan bu toplumların sosyo-ekonomik yapılarına

yerleştirmiştir. Bu yüzden şu ana kadar incelediğimiz, Sumer’de çivi yazısıyla yazılmış ilk kanun metninden başlayarak, Hitit Dönemi kanun metinlerine kadar hemen hemen hepsinde borç yüzünden kölelik olgusunun varlığını doğrudan ya da dolaylı olarak kanıtlayan kanun maddelerine rastladık. Bu durumun, Eskiçağ toplumlarının çoğunun ekonomik ve kültürel olarak aynı standartları paylaşmaları ve kanun maddelerinin birbirlerinin devamı şeklinde gelişmesi gibi nedenlerden kaynaklanmış değildir.

Kanun metinlerini incelediğimiz toplumların neredeyse hepsi dönem itibariyle de tarım ve hayvancılıkla uğraşan, az sayıda zanaat erbabının bulunduğu, işlediği toprağın mülkiyetine sahip olmayan, çoğunlukla kıt kanaat geçinen insanlardan oluşmaktadır. İktidarı elinde bulunduran ve ticaretle uğraşanların bu insanlar üzerindeki ekonomik baskıyı vergiler ve diğer ödemeler yoluyla arttırması sonucu bu insanların ekonomik darboğazlara düşmeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu da beraberinde ödenemeyecek borç yükünü getirmiştir. Herhangi bir şekilde borçlarını karşılayacak taşınır taşınmaz bir metaya sahip olmayan bu borçlu gürhün borcu karşılığı verebileceği tek şey kendisi ya da aile bireylerinin özgürlüğü olmuştur. Elbette zaman içinde bu durumun suiistimal edilmesi kaçınılmaz olmuş ve toplumsal bir problem olarak siyasi iktidarın karşısına çıkmıştır. Gerek toplumsal bir problemin çözülmesi gerekse iktidarını güçlendirmek isteyen hükümdarlara fırsat yaratması açısından, düzenlenen kanun metinlerine bu konumdaki insanların durumlarını iyileştiren ya da daha doğru bir ifade ile düzenleyen maddeler eklenmiştir.

Kanun metinlerinin büyük çoğunluğunda küçük farklılıklar içermekle birlikte, borç köleliği olgusuyla ilgili aynı hükümlerin bulunmasının sebebini bir toplum veya coğrafyada oluşan kültürel birikimin başka coğrafya veya topluluklara sirayet etmesi gerçeği ile açıklayabilmekteyiz. Bu açıdan yaklaşıldığında “borç köleliği” mevhumu da toplum içerisinde gelişen ekonomi kültürünün bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Bu kültürün yazıyı ilk keşfeden ve kullanan Sumerler’de ortaya çıktığına dair kesin bir bilğimiz olmamakla birlikte, borç köleliğini yazılı kanun metinleri haline getiren ilk toplum olmaları açısından onlara atfetmemizde bir sakınca yoktur. Sumer toplumunda ilk defa karşılaştığımız bu kültürün sonraki dönemlerde Sumer coğrafyasına yerleşen Sami topluluklarına da

sirayet etmesi kaçınılmaz olmuştur. Sami topluluklarında, Sumer coğrafyasına gelip burada bu kültürle karşılaşmadan önce bu uygulamanın olup olmadığına dair yazılı kanıtlardan yoksun olduğumuzu da burada ifade etmek durumundayız.

Eskiçağ'ın neredeyse bütün doğu toplumlarının hukuk metinlerinde varlığını tespit ettiğimiz “borç köleliği” uygulamasının içeriğinde ise hür bir insanın borcundan dolayı köle durumuna düştüğü, hatta çocuklarını ya da eşini dahi rehin verebildiği, alacaklının bu rehinler üstünde bazı durumlarda sınırlı bazı durumlarda sınırsız hâkimiyet uyguladığı kanun maddelerine yansımıştır.

Borcundan dolayı köle durumuna düşmüş kimseleri diğer kölelerden ayıran bir takım haklarının olduğu kanun maddelerinin içeriklerinden anlaşılmaktadır. Bu kimseler mühür bastırmak, şahitlik yapmak gibi bir takım haklara haiz olmuşlardır. Bunların yanında borçlu olan kişi, eğer köle sahibi ise borcu karşılığında bu köleyi de rehin verebilmiştir. Ancak köle ya da aileden birinin rehin verilmesi arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Rehin verilen kölenin alacaklı kişinin evinde gördüğü kötü muameleden oluşan zararlarda yerine başka bir köle verilebiliyorken ya da maddi tazmin söz konusu olabiliyorken, borçlu kimsenin aile bireylerinden birine verilen zararda göze göz diş diş uygulamasının devreye girdiği görülmüştür. Ayrıca bu kanun metninin hemen hepsinde borç köleliğinin kalıcı bir statü olmadığı, borç ödendiğinde kölelik durumunun ortadan kalkacağı veya üç yıl ya da belirlenmiş bazı süreler dışında bu durumun sürdürülemeyeceği hükümleri yer almıştır. Bu kimselere söz konusu ayrıcalıkların tanınmasının nedeni belki de köle durumuna düşmeden önce içinde yaşadıkları topluluk ile olan ilişkileri ve kölelik statülerinin belirli sürelerle sınırlandırılması olmuştur. Bu kimselerin eski statülerine döneceklerine dair oluşan algı da durumlarının asgari düzeyde iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Görüldüğü gibi, Eskiçağ toplumlarında bir kişinin köle statüsünde doğması ya da bu statüye düşürülmesi için birçok yol ve gerekçe sıralanabilmektedir. Ancak daha basit düşündüğümüzde bir kişi hayatını idame ettirecek yeterli kaynaklara sahip değilse ya da fiziksel olarak kendisine uygulanan muamelelere karşı koyacak durumda değilse ve hatta kendisinde bulunan bu noksanlıkları tamamlayıp, ortadan kaldıracabilecek güçte bir topluluğun üyesi de değilse köle durumuna düşmesi kaçınılmazdır. Yasalar da bu kimselerin hak ve

hukukunu gözetmek bir yana kölelik olgusunu onayıp kanunlarla güvence altına almıştır. Dolayısıyla bu bireylerin kanun maddeleri içerisinde “borç köleliği” başlığı altında anılmaları şaşırtıcı bir durum değildir.

Kaynakça

Akkuş, Suzan (2007). Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altman, Ammon (2004). *The Historical Prologue of the Hittite Vassal Treaties*. Studies in Near Eastern Languages and Culture Published. Israel: Bar-Ilan University Press.

Amiet, Pierre (1992). *An Introduction to the History of Art in Iran, Musée du Louvre*. The Royal City of Susa: Ancient Near Eastern Treasures in The Louvre. Ed. Prudence O. Harper, Joan Aruz and Françoise Tallon, The Metropolitan Museum of Art, New York: Musée du Louvre.

38

Bilgiç, Emin (1963). Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi. *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*. C. 21, S. 3. 4, s. 103-119.

Hüseyin Sever, Cahit Günbattı, Sabahattin Bayram (1990). *Ankara Kültepe Tabletleri*. Ankara: TTK Yayınları.

Bozkurt, Gülnihal (Erişim Tarihi: 02.07.2016.) “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”. [auhf.ankara.edu.tr/dergiler/.../Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi](http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/.../Ankara_Üniversitesi_Hukuk_Fakültesi_Dergisi_1981-38-01-04-Bozkurt.pdf). 1981-38-01-04-Bozkurt.pdf, s.1301-1308.

Canby, Jeanny Vorys (2001). *The “Ur-Nammu” Stela*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology.

Crawford, Harriet (2010). *Sümer ve Sümerler*. (çev. Nihal Uzun), Ankara: Arkadaş Yayınları.

Dinçol, Belkıs (2003). *Eski Ön Asya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Gurney, Oliver Robert (2001). *Hititler*. (çev. Pınar Arpaçay). Ankara: Dost Kitapevi.

- Harper, Robert Francis (1904). *The Code Of Hammurabi King of Babylon About 2250 B.C.* The University Chicago Press.
- Henckaerts, Jean Marie – Louise Doswald (2005). *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku*, C.1. İstanbul: International Committee of the Red Cross-Galatasaray Üniversitesi.
- Hougan, Tara & Peter (2014). *Sumerian Cuneiform English Dictionary*. MUG SAR.
- Ildız, Erkan (2013). *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- İplikçioğlu, Bülent (1990). *Eskiçağ Tarihinin Anahatları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Johns C. H. W. (2009). *Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters*. [Ebook 28674].
- Kınal, Firuzan (1991). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Koçak, Kürşat (2014). Koloni Çağında Hukuk. *Nevşehir Barosu Dergisi*. Yıl 1. Sayı 1. s.163-181.
- Köroğlu, Kemalettin (2006). *Eski Mezopotamya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kramer, Samuel Noah (1981). *History Begins at Sumer Thity-Nine Firsts in Recorded History*. Philadelphia: Universty of Pennsylvania press.
- Landsberger, Benno (1945). Sümerlerin Kültür Sahasındaki Başarıları, Çev. Mebrure ve Osman Tosun. *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*. C. 3 S. 2, s.137-158.
- Lewis, Bernard (2006). *Ortadoğu'da Irk ve Kölelik*. (çev. Enver Günsel). İstanbul: Truva Yayınları.
- Liverani, Mario (2014). *The Ancient Near East, History, Society and Economy*. New York: Roudledge.
- Macqueen, J.K. (2013). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. (çev. Esra Davutoğlu). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Mccown, Donald E.-Haines, Richard C. (1967). *Nippur Temple of Enlil Scribal Quarter, and Soundings*. Chicago: The University of Chicago Oriental Institute Publications. Vol. LXXVIII.

Mingana, Alphonse (1922). The Location of Isin. *Journal of the Royal Asiatic Society*. Issue 3, s. 481-488.

Nagarajan, K.V. (2011). The Code of Hammurabi: An Economic Interpretation. *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 2 No. 8, s.108-117.

Özdemir, Turhan (1971). Sümer Dini. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. XIX, S. 1. s. 367-390.

Roth, Martha T. (1995). *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Writings from the Ancient World. vol. 6. Society of Biblical Literature.

Schmökel, Hartmuth (1971). Sümer Dini. (çev. Mehmet Turhan Özdemir). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. XIX, S. 1. s.197-217.

40

Şahin, Hasan Ali (2004). *Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Devri*. Kayseri: Kaytam Yayınları.

Tosun, Mebrure-Yalvaç, Kadriye (2002). *Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammisaduqa Fermanı*. Ankara: TTK Yayınları.

Weidner, Ernst (1950). Dünyanın En Eski Kanunnameleri (Eski Şarkta Yeni Buluntular). (çev. Hasan Sevimcan). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Vol. 7. Issue 1-2, s.379-383.

Yıldırım, Recep (2004). *Uygarlık Tarihine Giriş*. Ankara: Asil Yayınları.

Yiğit, Turgut (2000). Akadlar Devrinde Anadolu’nun Siyasal Yapısı. *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, 40, s. 13-28.